

Az egyházzene helyzete a mai Magyarországon*

Beszélgetés Dobszay Lászlóval

— Egy rádiónyilatkozatban valami olyant említettél, hogy az egyházzében Magyarországon az elmúlt évtizedekben nem úgy alakultak a dolgok, ahogyan ez a te igényességed vagy megközelítésed szerint helyes lenne. Voltaképpen mi az, ami nem megfelelően alakult az egyházzében?

— Itt két dolgot kell tisztázni. Az egyik, hogy mit jelent az én „igényességem”, mert ez nagyon félreérthető. A másik az, mit jelent, hogy Magyarországon „nem megfelelően alakultak” a dolgok. Kezdjük az utóbbival!

Tulajdonképpen itt három dolognak a szerencsétlen összejátszásáról van szó. A magyarországi egyházzene még mindig toronymagasan áll a világszint fölött, mert hogyha nem a kiemelkedő teljesítményeket nézzük, tehát nem azt az egykét híres német, angol vagy más kórust, hanem az átlagot, a mindennapot, akkor szánalmasan alacsony szintre került az egyházzene az egész világon. És nem csak a szintjével van baj, hanem az irányával. Az iránya lett nagyon rossz. Az első tényező tehát az, hogy nem magyarországi jelenségről van szó, hozzánk csupán „begyűrűzik” az egyházzene világválsága. Ez az egyik tényező.

A másik tényező nyilván az, hogy az elmúlt időszak alatt bizonyos értelemben —nem jó értelemben— egyházi belüggé vált az egyházzene. Maradtak a pályán azok, akik maradtak, nevelték maguk után azokat, akiket neveltek: a dolgot, hogy így mondjam, becsukott szobaajtóknál el lehetett intézni. Ez nyilván bizonyos torzulásokat hozott magával.

A harmadik tényező az utolsó négy évnek a szerencsétlen hazai irányódása, amikor ugyanazok a tanárok, kórusvezetők, akik jeleskedtek az úttörődaloknak a pódiumra állításában, most „musica sacra” cím alatt látják eladhatóságuk garanciáját. Tehát az egész egyházzene- vagy „musica sacra”-ügy átalakult kórusreperitoár-kérdéssé és egyben a templomoknak koncertteremként való kihasználásává, abban a reményben, hogy a templomban jó „hangulata” van a kóruséneklésnek, hogy azt ingyen vagy kevés pénzen megkapják s hogy ott többé-kevésbé közönségre is lehet számítani. Én nem mondom, hogy ez tudatos, és főleg azt nem, hogy mindenkire egyaránt áll. Mindenesetre ez a „förlendülés” a musica sacra iránti érdeklődésben egyáltalán nem járt együtt az

---

* Az interjút Hollós Máté készítette 1994. januárjában a Magyar Nemzet számára, de ott csak egy igen rövid részlet jelenhetett meg belőle. A nyilatkozat elsősorban a katolikus egyház viszonyait tartja szem előtt; az egyes felekezetek szakembereire tartozik, hogy a kérdés teológiai, liturgikai, történelmi, szociológiai, esztétikai, pedagógiai vonatkozásait figyelembe véve megállapítsák, mennyire érvényesek ezek saját felekezetük gyakorlatára is.

egész helyzet átgondolásával. Én ezt igyekeztem több cikkben megvilágítani, többek közt a „Gyülekezetszerűség és professzionalitás” címűben, amely a Magyar Egyházzében jelent meg, s ahol rögtön az egyházzene egy történelmi feszültségét is megpróbáltam fölmérni.

S ezzel a másik kérdésre tértünk rá, a minőség kérdésre. Nekem nem a minőséggel van bajom. Egyáltalán nem. Hanem az irányokkal. Azt gondolom, hogy ha valaki jó irányban halad, akkor nagyon szerény körülmények között is megfelelő minőséghez tud eljutni, legalábbis amelyben nem lehet kivetni valót találni. Hogyha rossz irányba halad, akkor „magas minőségi szinten” is hiába dolgozik. Ha valaki jó irányba megy, akkor mehet lassan vagy mehet gyorsan. De ha rossz irányba megy, hiába fut, ugyanolyan messze került a cél-tól, sőt bizonyos értelemben még messzebb, mintha csak lépegetne.

— *Mi az a „rossz irány”?*

— Ez a kérdés egy kis történelmi visszapillantást megkíván. Az egyházzene mint ilyen az igazi vallási kultúrában, a klasszikus vallásalapítások korában nem létezett, hanem maga a liturgia létezett, amelynek egyik megnyilvánulási formája olyan volt, hogy azt úgy foghatjuk fel: már átlépett a zene világába. Ezt a legkönnyebb megfogni a recitatív műfajokban, például a zsidó zsinagógai gyakorlatban: egyszerűen a tóraolvasásnak a *módja* egy olyan fajta recitáció, amely zenei jelenség, amelyet mindenkinek tudnia kell, amelyet gyermekkoruk óta megtanulnak, amelyre bárkit fel lehet szólítani a gyülekezetből. Itt föl sem merül az a kérdés, hogy „színvonal” vagy „nem színvonal”; mert egyszerűen egy alapvető kulturális mondanivalója van ennek, amely benne gyökerezik magának az istentiszteletnek a logikájában. Kétségtelen, hogy ennek az istentiszteleti zenének megvoltak a maga fénypontjai, ahol jól képzett szólisták produkciói (a „kántorének”) kaphatott helyet. De ez sem azt jelenti, hogy a szólisták azt mondták: „Na, most rajtad a sor, énekelj valamit!”, hanem fordított volt az út: volt egy feladat, amelyet az istentisztelet, maga a liturgia határozott meg, amelyhez föl kellett nevelni a megfelelő szólistákat is.

Mint tudjuk, a VII–IX. századtól kezdve megindult a műzenének a fejlődése, a műzenének az istentiszteleti keretekben való fejlődése is. Eredeti célja a liturgikus tételek feldolgozása volt, méghozzá úgy, hogy valamiképpen a feldolgozás is megmaradt ezen a liturgiai és zenei kereten belül. Majd azután ettől egyre jobban távolodott; a XVIII–XIX. századra már nagyon messzire távolodott. Ismered Sztravinszkijnak a Mozart-miséket bíráló megjegyzését, mely jól mutatja, hogy nem a minőség a probléma. A Mozart-misék minősége ellen senkinek, Sztravinszkijnak sem lehet kifogása. De igenis az irány ellen, amikor Mozart egyházzenejét bűnösen–édes egyházzene névezte. Tehát az egyházzene múltjában rejlő feszültségnek ez a műzenei fejlődés a második eleme. Ha ma egy professzionista zenészt elgondolunk, akkor hirtelen személyivé válik ez a probléma: ő vajon akkor, amikor egyházzene akar művelni, adja-e föl azt, amit megtanult 12–14–16 év alatt? Felejtse el Mozartot, Palestrinát, Bachot? Ez nyilván abszurdum. És ha nem felejtí el, ha ezt akarja csi-

nálni, akkor mi lesz az „igazi” kultikus zenével? S ha ezt akarja csinálni, akkor vajon egyszerűen arról van-e szó, hogy ő reprodukálja ebben az istentiszteleti keretben azt, amit nyugodtan reprodukálhatna a koncertpódiumon is? Illetve, valószínűleg azért nem reprodukálhatná, mert nem áll azon a szinten, hogy produkálhatná. A templomokban sokkal több kórusvezetőre, orgonistára van szükség, mint amennyit megfelelő szinten egy ország zenekultúrája föl tud venni; ebből következik, hogy olyanok, akik a pódiumon sohasem kaphatnának helyet, istentiszteleten művészi produkciókra vállalkoznak. De ha ezt a tudásukat, ezt a mérsékelt tudásukat megfelelő irányba tudnák behelyezni, akkor nyilvánvalóan nem lenne semmi baj. Mihelyt azonban az egész tevékenység elfordul a műzenei produkció irányába, akkor már nem csak az istentisztelettel való diszharmónia kérdése vetődik föl élesen, hanem a zenész egyéni tehetsége, felkészítettsége s a tervezett produkció közötti diszharmónia is.

A harmadik lépés lényegében a későközépkor folyamán következett be, egyidejűleg a reformációval, ahol a gyülekezet újra visszakapcsolása volt a feladat, még hozzá egy olyan módon, amelyet teljes egészében az akkori zenetörténeti, sőt irodalomtörténeti helyzet határozott meg. Ez, nevezzük így, a „dal” születése; úgy értem, hogy a versé, a megkomponált, énekelt versé, amit az egyházzeneben gyülekezeti éneknek vagy népéneknek hívunk. Ami nem a liturgia szerves tartozékaként, hanem valami pótlékként indult el útjára s tért olyan útra, amely ellenőrizetlenül és ellenőrizhetetlenül vezetett igen messzire.

És végül az utolsó történelmi tényező a könnyűzene támadása, amely az 1950-es években indult meg az egyházzene ellen s aztán teljes kavart okozott, hiszen a papságnak, a lelkészeknek, egyáltalán az egyházi közvéleménynek ilyen szempontból abszolút semmi felelősségérzete nincsen. Ők a gyors pasztorális hasznót remélték tőle, és semmiféle tartalmi kritériumuk nem volt ennek az egésznek a megítélésére: a gyeplőt a lovak közé dobták.

Most ebben a helyzetben vagyunk, más szóval, e négy tényezőnek, tehát (1) egy ránk maradt, ősi liturgikus orientációjú vagy a liturgiából kinőtt zenének a művelése, (2) a közben felhalmozott hatalmas, művészi értékű egyházzenei, műzenei kincs, (3) a népének térnyerése és (4) a könnyűzene támadása között kellene ma eligazodni, okosnak lenni az egyházzeneésnek. Egy olyan egyházzene-színész-generációra lenne szükség, mely képes túlzások nélkül, valamiféle organikus egységet alkotni mindannak, amit meg kell tartanunk.

— *Ha csak röviden is, mégis felelni kellene arra, hogy mit kellene egy ilyen szellemen kinevelt egyházzene-színész nemzedéknek tennie? Például számítnie kellene a beatmisért a templomból vagy egészen vissza kellene fordulnia a gregoriánhoz? (DL: helyesebben: általában a kultikus zenéhez, hiszen a gregorián a kultikus zenének csak egyik fajtája!)*

— Bizony, alázatosnak, nagyon szerénynek kellene lennie. Olyan nagy művészek kellene lennie, aki már le is tud mondani a maga nagy művészetéről. Ez azt jelenti, hogy vissza kellene tudnia térni először is ahhoz, hogy rendbe hozza a... Nem, még előzőleg: tisztában kellene lennie azzal, hogy az egy-

házzene igazából istentiszteleti zene. Ami ezen túl van, azt én nagyon nagyra becsülöm, de egyszerűen koncertzenének tekintem ma már. Függetlenül attól, hogy Bach vagy Mozart vagy bárki annak idején a templom számára komponált, azt ma már (legalábbis katolikus vonatkozásban) nyugodtan koncertzenének tekinthetjük. Azt ugyanazon kategóriában kell számon tartani, ugyanazon követelménysor alá kell helyezni, mint bármilyen más komolyzenét, akár koncertteremben, akár templomi hangversenyeken hangzik el. Ezt tehát most teljesen kiveszem, számomra ez nem tartozik az egyházzenéhez.

Az egyházzene esetében valahogy nagyon elemi lépésekkel el kellene érni, igenis, azt, hogy egy igazi értelemben vett (kultikus jellegű) istentiszteleti zene berágja magát az adott közösségnek a testébe, tehát nem egyszerűen csak fölcicomázzák magukat vele, hanem az a mindennapi létszükségletük legyen. A keleti egyház gyakorlata fénylő példa erre.

Nekünk, nyugati keresztényeknek, s nekünk, magyaroknak ez teljesíthetetlen feladat. Egy-egy adott közösség számára teljesíthető, feltéve, hogy valaki vállalja azt az üldözést (nem véletlenül használtam ezt a szót), gúnyt, támadást, a csődöknek, állandó kudarcoknak azt a halmazát, ami ma egy ilyen munkával jár; amely többek között abból adódik, hogy mindig úgy fogja érezni, szinte magában dolgozik, mert nincs egy általános közvélemény, nincs egy általános egyházi szokásjog, jogszokás, nincs egy olyan hierarchia, amely támogatná.

Hogy csak egy világos példát mondjak: az nem lehetett vitás, hogy a gyöngyöspatai falusi plébániatemplomban 1500-ban mit kellett énekelniük pl. advent második vasárnapján. Gyakorlatilag ugyanazt, amit Rómában a Szent Péter-templomban. S ezt most nem véletlenül mondtam, hiszen fennmaradt a gyöngyöspatai egyház énekeskönyve 1500-ból, s benne lényegében ugyanazok az énekek vannak ott, mint mondjuk egy római bazilika XI. századi énekeskönyvében. És ez mindazoknak, akik itt színvonalról beszélnek, legyen meggondolkoztató példázat!

Ma ezzel szemben mindenki azt csinálja, amit akar, s aki jót akar, az teljesen magára hagyottan küzd: nincs mellette az az általános gyakorlat, az a tradíció vagy *consuetudo* azaz szokásrend, s nincs mellette az az egyházi akarat, amely őt támogatná. Ha az egyházzenész ennek ellenére vállalja a nehéz munkát, akkor ennek az igazi „kultikus” zenei gyakorlatnak a megteremtése az első feladata, és hogyha ennyit teljesített, akkor úgyszólván már mindent teljesített. Ez viszont azt is jelenti, hogy a hatéves gyerekeket kell tanítania; hogy be kell járnia a hittanórára éneket tanítani; hogy ki kell állnia a népet nevelni; hogy egy-két jó énekes-segítséget kell kinevelnie maga mellé, és így tovább. Hogy olyan dolgokba is bele kell szólania néha, amikhez neki látszólag semmi köze (azért, hogy a liturgia és ének összhangját megteremtse).

Ezek után: amilyenek a helyi adottságok, úgy és oly mértékben behelyezhető ebbe a keretbe az ezeréves egyházzenei repertoár. Helyét, szerepét, mértékét, milyenségét két dolog fogja meghatározni. Az egyik az, hogy szervesen illeszkedjék az „alapanyagba”, olyan pontokon, olyan helyeken, olyan ünne-

peken, olyan zenei kifejezőmódokon, hogy ne robbantsa szét azt a bizonyos másik, alapvető életformát. A másik kérdés pedig az lesz: kik állnak rendelkezésre? Milyen énekesei vannak? Milyen zenészei vannak (még hozzá elsősorban nem úgy, hogy a plébános úrtól kisírné negyvenezer forintot és haknistákat vásárol, ami persze olykor és kiegészítésként szükségessé válhat)? Persze, ha a történelem leckéjét nézzük, ez irányban is előreléphetünk, de ahhoz az egyháznak pénzt is kellene áldoznia arra, hogy néhány jó énekest vagy szükség esetén hangszeres zenészt egy-egy templomhoz kössön. Ezt jobb időkben megtette, nem is elsősorban azért, mert volt pénze rá, hanem mert fontosnak tartotta.

Tehát ha egy adott közösségben, egy adott gyülekezetben, plébániában több képzett zenész van, vagy például van egy csomó zenei általános iskolás diák, akkor azokkal már egy jól választott kórusdarab beiktatható az istentisztelet megfelelő helyére. Ha ezen túlmenően van két-három kitűnő szólóénekes, hangszeres, akkor már megkeresheti, hogy azokkal milyen darab és hova iktatható be. Ismétlem: mindig úgy, hogy az istentiszteleti zene organikus egységét ne veszélyeztesse és ugyanakkor a művészi adottságokkal is egyensúlyban legyen.

Mit kell még tennie? Amit még tennie kell, az az, hogy az emberekkel foglalkozzon. Ez büdös a zenésznek, de ez elől nem térhet ki, nem fordíthat hátat a népéneknek sem. Ugyanakkor nem tehet olyan engedményeket, hogy van egy olyan mise, ahol ő vezényel, mert ő nagy művész, s az összes többi istentiszteleten valami ócska módon magára hagyottan, elhanyagoltan ott áll a nép.

Végül, hogyha az erők olyanok, ha van olyan kórus, amelyik szeretne túllépni ezen, —mert ismétlem: bizony alázatosságot kíván annak a belátása, hogy az istentiszteletet nem lehet túlszerepelni, mert akkor az szétrobban—, ha mégis ilyen erőfölösleg van, akkor lehet gondolkodni azon, hogy ezt ügyesen átgondolt terv szerint felhasználják egyházzenei hangversenyezés céljára is. Ismétlem: az erőfölösleget! De ez az én számomra a heti énekszolgálat után következik. Nem arról van szó, hogy van egy kórusom, amelyikkel öt motettát megtanulok és akkor abban az évben ötször föllépek itt vagy amott. (Ezt pedig nem véletlenül mondom, például kuratóriumi tagként egyházzenei pályázatokat is volt alkalmam végignézni, hogy mire vonatkoztak.)

Végül az utolsó kérdésre: elvileg a beat-mise ügyében és hasonló kérdésekben én engesztelhetetlenül szigorú vagyok. Ez ügyben, akár mint zenész, akár mint egyházzenei felelősséggel tartozom, akár amiatt, amit a liturgiáról tudok, akár a vallás iránti tisztelem miatt. Ha a gyakorlatban valaki elkerül egy adott helyre és ott van egy ilyen úgynevezett bítes társaság, azzal mit csináljon? Ez egy másik kérdés. Ebben emberi szimpátia, megszólalási mód, az adott helyzet (mellette az egyházzenei gyomrának teherbíró képessége) is számít. Tehát nyilvánvaló, hogy nem azzal kezd: holnaptól kezdve be vagyok tiltva. A helyzet megoldásának, az elvek érvényesítésének számtalan módja van, de ahhoz, hogy erről beszéljünk, a világ sokféleségét kellene lát-

nunk, amit nem látunk. Így csak egyet csinálhatunk: elveket mondunk ki, és utána azt mondjuk, hogy az elvek érvényesítése már bölcsességet, körültekintést, helyzetismeretet kíván.

— *Jónak látnál-e e helyzetben egy központhoz való igazodást?*

— Igen, én föltétlenül jónak látnék. Itt történelmileg két erőnek az egyensúlyáról van szó. Lehetek korok, amelyek a centralizálás, az irányítás szempontjából túlzásba estek. Most messze a másik irányba történt meg a kilengés.

Ez azt jelenti, hogy egy szubjektivista irány úgy fogja fel az egyházzenet, mint ami az egybegyűltek, a gyülekezet, a jelenlévők belső vallási érzéseit, tapasztalatait fejezi ki. Tehát a norma, amihez az egyházzenének igazodnia kell, az, amit a jelenlévők akarnak, amit maguk számára jónak éreznek. A másik, objektivista irány abból indul ki, hogy a zene maga is résztvesz a liturgikus közlésben. Objektív tartalmat hordoz, s nem mindegy, hogy mi ez a tartalom.

Jó példázat az ikonosztáz, amit nem lehetett a festő tetszése szerint festeni, mert az ikonosztáz teológiát közöl. Teológiát közöl azokkal a jelenlévőkkel, akik a teológiai szakirodalomba esetleg sohase fognak behatolni, de mégis maguk előtt megfestve látják a teológiát. És aki meghamisítja az ikonosztáz, az meghamisítja a teológiát. Nos, számomra a zene is egy ikonosztáz. Egy bizonyos értelemben maga is résztvesz a teológia, vagy annál még több: a kultikus tartalom hordozásában. Tehát azt, hogy mi legyen a zene, nem lehet alávetni az egyéni akaratnak, az egyéni elképzelésnek, az adott közösség vagy kis csoport elképzelésének. Természetesen egyfajta egyensúlyra lehet és kell gondolni, hiszen ennek az objektív tartalomnak a közlése során a zene többféle változatot tud felkínálni, és ez a többféle változat az, amely a helyi adottságok mérlegelését is megengedi, az adott szakembernek a döntést felkínálja. De míg a tartalom elsődleges, abszolút értékű tényező, emez relatív.

Az egész kérdés mögött voltaképpen egy általánosabb, nem egyházzenei, hanem kulturális magatartás rejlik. Van korunknak egy olyan kísértése, hogy a kultúrát mintegy önmagunkból kell kitermelni. Holott az, aki ezt az utat követi, csakhamar észreveszi —illetve nem veszi észre, mert nem is jut el odáig, hogy észrevegye—, hogy ezzel bezárta magát önmaga kicsinységébe. A kifelé fordulás, az objektív nagy értékekhez való fordulás a tulajdonképpen növekedésnek, önmagunk igazi kibontakozásának az útja. Abban, hogy mi meddig jutunk el egy Mozart, egy Bach megértésében, nyilván óriási különbségek lesznek. Mégis, hogyha Bachhal, Mozarttal foglalkozunk, akkor előre lépünk önmagunk emberségének a kibontakozásában, míg hogyha egész életünkre bezárkóznánk a magunk improvizációi közé, akkor megmaradnánk abban a kicsinységben, amelyben vagyunk. Nem húzhatjuk ki saját magunkat a hajunknál fogva, mint Műnchhausen. Tehát az objektívhez fordulás olyan utat kínál a legkisebbeknek is, amelyen növekedhetnek, még hozzá jó irányban növekedhetnek. Ezt az objektívet kell biztosítani a központi irányításnak, amely természetesen, ha rossz, akkor egy istencsapása, ha jó, akkor alkalmas arra, hogy századokra szóló, igazi, mély és termékeny tradíciót alakítson ki.